

**AKADEMIK YOZMA NUTQNI O'QITISH VA BAHOLASHDA
SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINING NAZARIY
ASOSLARI**

Alimardonova Malika Botir qizi

O'zDJTU dotsent v.b.

So'nggi yillarda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi ta'lim tizimida, xususan, akademik yozma nutqni o'qitish va baholash jarayonlarida tub o'zgarishlarga sabab bo'lmoqda. Ushbu jarayonda sun'iy intellekt (SI) texnologiyalari ta'lim samaradorligini oshirish, talabalarning yozma kompetensiyalarini rivojlantirish hamda baholashning obyektivligini ta'minlashda muhim vosita sifatida namoyon bo'lmoqda. Akademik yozma nutq mantiqiy fikrlash, dalillash, strukturaviy aniqlik va akademik me'yorlarga rioya qilishni talab etadi. Shu bois, uni o'qitish va baholashda an'anaviy yondashuvlar bilan bir qatorda zamonaviy SI asosidagi texnologiyalardan foydalanish nazariy va amaliy jihatdan dolzarb masalaga aylanmoqda. Mazkur maqolada akademik yozma nutqni o'qitish va baholashda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning nazariy asoslari tahlil qilinadi.

Akademik yozma nutq chet tilini o'qitish metodikasida alohida, murakkab va ko'p qatlamli kompetensiya sifatida talqin qilinadi. Zamonaviy lingvodidaktik adabiyotlarda akademik yozuv faqat grammatik jihatdan to'g'ri matn yaratish emas, balki ilmiy diskurs normalariga mos ravishda fikrni mantiqiy, izchil va argumentativ ifodalash jarayoni sifatida qaraladi. Hyland (2004) akademik yozuvni ijtimoiy-diskursiv faoliyat deb baholab, unda muallif pozitsiyasi, auditoriya va janr talablarining hal qiluvchi rolini ta'kidlaydi. Uning fikricha, yozma nutqni o'rgatish jarayonida til birliklaridan ko'ra, diskurs kompetensiyasi ustuvor bo'lishi lozim. Shu bilan birga, Canale va Swain (1980) tomonidan taklif etilgan kommunikativ kompetensiya modeli akademik yozuvni:

- grammatik kompetensiya,
- diskurs kompetensiyasi,
- strategik kompetensiya komponentlari orqali izohlaydi.

Mazkur tadqiqotda akademik yozma nutq faqat diskursiv yoki faqat grammatik hodisa sifatida emas, balki lingvistik, kognitiv va metakognitiv komponentlar integratsiyasi sifatida qaraladi. Aynan shu integrativ yondashuv sun'iy intellekt vositalarini tahlil qilish uchun metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Akademik yozuvni baholash muammosi: an'anaviy va zamonaviy yondashuvlar

Akademik yozuvni baholash masalasi chet tillarini o'qitish metodikasida eng murakkab muammolardan biri hisoblanadi. Hamp-Lyons (1991) baholashning

subyektivligi, vaqt talab qilishi va o'qituvchiga yuqori kognitiv yuk tushishini asosiy muammo sifatida ko'rsatadi.

An'anaviy baholash yondashuvlarida:

- o'qituvchi markaziy subyekt,
- baholash yakuniy mahsulotga yo'naltirilgan,
- teskari aloqa cheklangan bo'ladi.

Weigle (2002) esa yozma ishlarni baholashda analytic rubrics qo'llash zarurligini ta'kidlab, baholash mezonlarining shaffofligi talabaning rivojlanishiga xizmat qilishini isbotlaydi. An'anaviy baholash tizimlari akademik yozuvning rivojlanish dinamikasini to'liq aks ettira olmaydi. Shu sababli, baholash jarayonini o'qituvchi–talaba–texnologiya o'rtasidagi uzluksiz jarayon sifatida qayta konseptualizatsiya qilish zarur.

Avtomatlashtirilgan yozma teskari aloqa (Automated Written Corrective Feedback) nazariyasi

So'nggi yigirma yil davomida avtomatlashtirilgan yozma teskari aloqa (AWCF) masalasi xorijiy tadqiqotlarda faol o'rganilgan. Ellis (2009) yozma teskari aloqani o'quvchining interlanguage rivojlanishini jadallashtiruvchi omil sifatida izohlaydi. Ranalli (2018) Grammarly va boshqa AI asosidagi vositalarning samaradorligini tahlil qilib, ularning: grammatik aniqlikni oshirishi, leksik xatolarni kamaytirishi mumkinligini ko'rsatadi, biroq metodik nazorat bo'lmasa, ularning ta'siri cheklanishini ta'kidlaydi.

O'Neill & Russell (2019) talabalar Grammarly'ni qulay va tezkor vosita sifatida baholashini, ammo uni o'qituvchi fikridan ustun qo'ymasligini aniqlagan. Bu mustaqil baholash tizimi emas, balki metakognitiv rivojlanishni qo'llab-quvvatlovchi vosita sifatida qaralishi lozim. Grammarly'ning real pedagogiqiyamati — uning talabani o'z matni ustida fikrlashga majbur qilishidir. Grammarly dasturi ko'plab tadqiqotlarda (Zhang, 2020; Cavaleri & Dianati, 2016) avtomatik grammatika tekshiruvchisi sifatida talqin qilinadi. Ushbu yondashuvda Grammarly asosan:

- xatolarni topuvchi,
- tuzatish taklif qiluvchi texnik vosita sifatida baholanadi.

Biroq pedagogik nuqtayi nazardan, Grammarly'ning imkoniyatlari bundan ancha keng, ya'ni kontekstual tahlil, akademik uslubni aniqlash, coherence & cohesion bo'yicha tavsiyalardan iborat. Mazkur tadqiqotda Grammarly texnologik mahsulot emas, balki lingvodidaktik resurs sifatida talqin qilinadi. Uning didaktik qiymati qanday ishlatilishida, ya'ni metodik modelga integratsiya qilinishida namoyon bo'ladi.

Metakognitiv yondashuv va o'z-o'zini tahrirlash kompetensiyasi

Flavell (1979) metakognitsiyani shaxsning o'z kognitiv faoliyatini anglash va boshqarish qobiliyati sifatida ta'riflaydi. Akademik yozuv jarayonida bu: rejalashtirish, monitoring, refleksiya bosqichlarida namoyon bo'ladi. Grammarly orqali ishlash

jarayonida talaba: xatoni ko'radi, sababini anglaydi, qaror qabul qiladi (qabul qilish yoki rad etish). Aynan shu jarayon Grammarly'ni metakognitiv rivojlanish katalizatoriga aylantiradi. Shuning uchun Grammarly'dan foydalanish nazorat ostida, reflektiv faoliyat sifatida tashkil etilishi lozim.

Yuqoridagi nazariy tahlillar asosida quyidagi konseptual xulosaga kelinadi:

1. Akademik yozma nutq integrativ lingvodidaktik hodisadir.
2. An'anaviy baholash yozma nutq rivojlanishini to'liq qamrab olmaydi.
3. AI asosidagi vositalar metodik integratsiyasiz samarali bo'la olmaydi.
4. Grammarly lingvodidaktik model doirasida qo'llangandagina DSc darajasidagi ilmiy qiymatga ega bo'ladi.

FOYDALANILGAN ASOSIY MANBALAR

1. Hyland, K. (2004). *Disciplinary Discourses*. University of Michigan Press.
2. Weigle, S. C. (2002). *Assessing Writing*. Cambridge University Press.
3. Ellis, R. (2009). *Corrective Feedback and Teacher Development*. L2 Journal.
4. Ranalli, J. (2018). *Automated written corrective feedback*. Computer Assisted Language Learning.
5. O'Neill, R., & Russell, A. (2019). *Grammarly in academic writing*. Journal of Academic Writing.
6. Zhang, Z. (2020). *Exploring Grammarly in EFL writing classrooms*.